

szaváról *Exsultet*-nek is nevezik.) Csodálatos dallama és mély értelmű, jelképekkel teli szövege máig is a liturgikus irodalom és ének egyik legértékesebb darabja. Újabbban magyarul felhangzó dallama és szövege nem a legszerencsésebb.

A húsvéti gyertya bőséges szimbólumrendszeréből csak néhány elem: a pusztában vándorló választott nép előtt vonuló felhőoszlop, az önmagát feláldozó, az embereknek világosságot hozó Krisztus, a Szentlélek kinyilatkoztatása a Jordán folyónál Jézus keresztelesekor, stb. A pap a keresztvíz megáldásakor a húsvéti gyertyát belemártja a vízbe, s maga a keresztelezés is a húsvéti gyertya fényénél történik. A gyertyára vésett jelek (kereszt, évszám, alfa-omega) szintén külön-külön jelképi tartalommal bírnak. A húsvéti gyertya áldozócsütörtökig, azaz Jézus mennybemeneteléig (újabbban pünkösdig) áll az oltár mellett.

A húsvéti fényszimbólika számos egyéb elemének bemutatása még egy nagyobb tanulmány kereteit is meghaladná. Formai elemek, külsőségek, de közös a gondolati tartalmuk: az ünnep köszöntése, s a húsvét misztériuma: „*Kriszdosz harjar i merreloc*” — „*Krisztus feltámadt halottaiból!*”

Guzsik Tamás

(Megjelent az *Ararát* VI/4. 2000. április 30-i számában)

A fényeshét a keleti liturgiában

Néhány éve már bemutattam a *Magyar Egyházzene* hasábjain *Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonját*. Ez a feltámadási kánon az „ünnepek ünnepélye”, a csúcs-liturgia a keleti szertartásban. Pedig nem eucharisztikus liturgia, hanem „csak” utrenye, reggeli zsolozsma, amelyet azonban ez alkalommal húsvét éjfelén végzünk. A feltámadási szertartástól kezdve a szentély királyi ajtaja negyven napon át nyitva marad, ez azt jelzi, hogy föltárult előttünk a mennyország ajtaja. Ezzel indul útjára a fényeshét, húsvét hete. Pontosabban nyolcada, hiszen Tamás-vasárnapkal zárul. E nyolcad első napja, maga *húsvétvasárnap* egyik oldalról még a „hét első napja”, „szombat után az első” nap, másik oldalról azonban már a *nyolcadik nap*, a teremtés világkorszaka után a végidőig terjedő korszak nyitánya, s a fényeshét nyolc napja is ezt a végidei jelleget domborítja ki.

Ezen a héten a megszokott évközi liturgia szinte minden mozzanatában megváltozik, a Feltámadás felfoghatatlan titkával telített. Vasárnap reggel nincs utrenye, hiszen azt éjszaka már elvégeztük. A feltámadási kánon azonban átmegegyezik a liturgia minden megjelenési formáját. Az *eucharisztikus liturgia*, Aranyszájú Szent János „isteni szolgálata”, magyarul: a szentmise a *feltámadási tropár*, a húsvéti diadalének háromszoros éneklésével kezdődik: „Feltámadt Krisztus halottaiból, legyőzte halállal a halált és a sírban lévőknek életet ajándékozott.” A tropár nemcsak a történelmi tényről rögzíti, hogy a feltámadás megtörtént, hanem utal a megváltás titkára: „halálra szánt” létünk „minuszait” Krisztus csakis a halál negatívumának vállalásával tudta „törölni” (minusszor

minusz, az plusz, mondaná a matematika). De a hegeli dialektika szavaival is fogalmazhatnánk: a feltámadás a tagadás tagadása és így maga a teljesség vált Állítás ... S hogy „életet ajándékozott”, nemcsak arra utal, hogy az evangélium szerint az Úr Jézus halála pillanatában „sok sír megnyílt és sok elhunyt szentnek teste föltámadt” (Mt 27,53), mert a görög szöveg — „zóén charisamenos” — azt is magába foglalja, hogy Krisztus azóta is ezt teszi, és ezt teszi majd a végső napon. Feltámadásával az *Örök Jövő hatolt be mindennapjaink terébe-idejébe*. Ez a győzelmi himnusz szinte végtelenszer felcsendül, már itt, a szentmisében és a fényeshét szertartásaiban, majd a teljes húsvéti idő, a Mennybemenetelig terjedő negyven nap folyamán.

A békeséges ekténia után a *húsvéti antifonok* következnek, a 65–66. zoltár egy-egy verse, s ezek az antifonok aztán végig, szinte egész évben visszahangoznak, hiszen a vasárnapi antifonok ezekkel azonosak. Már ez is kifejezi, hogy *minden vasárnap egy-egy kis húsvét* a keleti szertartás szemlélete szerint. Szláv nyelvekben ezt a *voszkreszenyje*, ‘vasárnap’ szó is hűen tükrözi, amely a *voszkreszenyje*, húsvét szóból származik. Az 1. antifon zoltárverse — „Örvendeztetek az Úrnak, minden föld ...” — kozmikussá tágítja az Egyház húsvéti ünnepét. Ez a motívum a Damaszkuszi kánon hangütését viszi tovább: „A föld örvendezzék, ünnepeljen az egész látható és láthatatlan világ” (1. óda). Az antifon karverse az Istenszülő tiszteletére utal. A 2. antifon zoltárja — „Könyörüljön rajtunk az Isten ...” — megváltásvágyunkat gyűjti egybe, melyre a karvers adja meg a feleletet: „Üdvözíts minket, Isten Fia, ki halottaidból föltámadtál!” A keresztény megváltáshit elválaszthatatlan Krisztus feltámadásától.

Az antifonok után szokásos módon az Istennek Egyszülött Fia kezdetű II. századi himnusz következik, amely afféle rövid hitvallás itt, a hitjelöltek liturgiájában (vö. igeliturgia). Kis bemenet (az evangéliumos könyvvel tett körmenet) után most nem a „Jertek, imádjuk” kezdetű ének következik. Húsvétnak *saját bemeneti verse* van: „A gyülekezetben áldjátok az Úristent, Izráel törzséből való”. Természetesen Szent Pál magyarázata szerint kell ezt értenünk: nem vérség, hanem hit szerint vagyunk Ábrahám fiai. Az Egyház mint új Izráel veszi körül itt Megváltóját. Ez a bemeneti vers a fényeshét —ezúttal— hét napjára érvényes. Ezután a már elemzett tropár, majd a kondák következnek: „Bárha a sírba is leszálltál, Halhatatlan, de a pokol hatalmát megrontád és föltámadtál, mint győzedelmes Krisztus Isten.” A pokol nem a kárhozat helye, hanem a régiek világképének *inferiora* fogalma rejtőzik mögötte. „Leszállottál, Krisztus, a föld alsó részeire” — fogalmaz a Damaszkuszi kánon. Vagy ahogy Teilhard de Chardin fejezi ki: Krisztus a „mindenség szívébe” szállt alá. Vagy ahogy Karl Rahner mondja: Krisztus „allkosmisch”-sá vált: jelenlétével az egész kozmoszt ölelte át.

Nem hangzik föl a triságion, a Háromszorszent ének sem, hanem most egész hét folyamán ezt énekeliük: „Akik *Krisztusba keresztelkedtetek*, Krisztusba öltözködtetek”. Utalás ez arra, hogy az ősegyházban nagyszombaton volt az előkészített (felőtt) katekumenek ünnepélyes, együttes keresztelése, sőt mai napig is sokan húsvétkor kereszteltetik meg gyermekeiket. A keresztység szent-

sége és húsvét ünnepe tehát sokszorosán egybefonódik. A keresztség görög szóval amúgy is *phótismos*, megvilágosodás, tehát a fényeshét alaphangulatát is megadja ez a motívum. De a „Krisztusba keresztelkedetek” utalás arra is, hogy egész életünk Krisztusba való belekeresztelkedés és beöltözés, a *Krisztus-ikon kiformálása* magunkban. Szent Pál keresztségi katekézise él tovább e gondolatban: „Mindnyájan, akik megkeresztelkedtünk Jézus Krisztusra, halálára keresztelkedtünk.” (Róm 6,3) A liturgikus évnek persze más nagyobb ünnepein — az „Úr ünnepein”, így karácsonykor, újévkor, vízkeresztkor — is felhangzik ez a himnusz, hiszen egész életünk Krisztus erejével való töltekezés.

Az eucharisztikus liturgia ezután tovább halad a maga útján, de húsvétvasárnap különlegessége, hogy az *evangéliumot* — a János-evangélium prológusát — nem a hívek, hanem az oltár felé fordulva olvassuk fel, lehetőleg több nyelven, ami az örömhír egyetemes és kozmikus voltát fejezi ki. Tizenkét részletre oszlik, amelyekhez csengetés, harangozás is kapcsolódik. A hét további részében már szokott módon olvassuk fel az evangéliumot. A húsvét első napi evangélium nem húsvéti történetet idéz fel, mégis húsvéti, hiszen most az apostolokkal együtt tényleg megláttuk a megtestesült Ige megdicsőülését.

Változik a liturgia az átváltoztatás után is. Most, egész húsvéti időben a „Valóban méltó” kezdetű, az efezusi zsinat hitvallására utaló ének helyett az *Angyal kiáltá* és a *Tündökölj* kezdetű énekek hangzanak fel, amelyek szintén az Istenszülőt dicsőítik, de mintegy húsvét fényében, tehát arról vallanak, hogy maga a Szűzanya is befogadója volt a húsvéti örömhírnek. Van olyan rétege a keleti hagyománynak — így a szír keresztények köre —, amelyik arról is tud, hogy a Feltámadott elsőként szent anyjának jelent meg feltámadása után. A „Tündökölj” kezdetű ének még tovább megy: Máriában látja a Jelenések könyvében szereplő Mennyei Jeruzsálem megvalósulását, tehát eszkatológiai távlatba állítja az Istenszülő szerepét. A „Tündökölj” megjelenik szinte minden szertartás elbocsátójában, végig a fényeshéten és a szent negyven napban.

Az eucharisztikus liturgia azután újra halad szokott útján. Az *áldozás liturgiájában* azonban ismét megváltozik. Már az áldozásra meghívó felszólításban is, de aztán a szentségi áldásokban és az amvoni ima után is a feltámadási tropár hangzik fel, most és a negyvened egészében. Ilyenkor értjük meg igazán, hogy az áldozás nem más, mint az emmauszi történet továbbélése, amikor az apostolok a kenyértörés jelében fedezték fel, hogy a Feltámadott van ott velük. (Lk 24,35) A tropár és a „Tündökölj” az elbocsátóban újra felhangzik, bár már csak recitált formában.

Az eucharisztikus liturgia után *pászkaszentelés* (a zsidó *pészach*, 'pászka, húsvét' szóból), a húsvéti eledlek megáldása következik. A hívek kis kosárkákban kalácsot (=pászkát), báránnyt, húseledeleket, tojást, vaját, bort készítenek oda, amelyet ilyenkor megáldunk. A pászkaszentelés lényegében a húsvéti kánon rövid foglalata, a húsvéti tropár többszörös éneklésével, áldásokkal, a húsvéti sztichirákkal, amelyek alatt megtömjéezzük és szenteltvízzel hintjük meg az ételeket-italokat. Amint a nagyböjt kezdetét a húshagyó (vö. nyugaton:

carneval) és vajhagyó vasárnap jelzi, húsvét örömét most az ételek visszatérése, a böjt feloldása. Hiszen gyászolhat-e a násznép, ha vele a vőlegény: az a Krisztus, aki mint „menyegzői vőlegény” (Damaszkuszi kánon), vonult be közénk a feltámadási szertartásban, hogy megülje menyegzőjét Jegyesével, az Egyházzal? És más oldalról: azt is átéljük, hogy a megváltás ereje kisugárzik az egész teremtett világra. A Feltámadott csúcs-élete magába öleli és felemeli az élet alsóbb fokait és síkjait is. A megáldott pászkát a hívő nép nagy gondal viszi haza, otthon elsőként ebből részesül, még a maradékokra is ügyel, hogy morzsányi se vesszék el az eleven áldásból.

Húsvétvasárnap délutánján vecsernye, *alkonyati zsoltosma* következik. Ennek különlegessége, hogy —nem számítva az előszentelt adományok liturgiáját, amelynek szerkezete szintén vecsernyei, és amelyben megadott napokon evangéliumot is olvasunk fel— a liturgikus év szokott vecsernyéi közül egyedül itt, a húsvét délutáni vecsernyén hangzik fel evangélium, amely magán a húsvét napján történeteket idézi fel. Másik érdekesség, hogy ennek első része a feltámadási szertartás bevezető részével azonos (a húsvéti tropár többszörös éneklése, előversekkel, tömjénezéssel). A harmadik, hogy az előverses sztichirák éneklése alatt kereszt- és húsvéti ikoncsókolás szertartása zajlik, amely újra a közvetlen megtapasztalhatóságig hozza közel a Feltámadottal való találkozást. Jegyezzük még meg: az előverses sztichirák most két részből tevődnek össze: a Nyolchangú énektár (az Oktoichosz/Oktoékh) egyik hangjának (itt a 2. hang) szombati sztichiráiból, amelyek amúgy is mindig húsvéti tartalmúak, és a húsvéti sztichirákból, azaz a pászka-énekekből.

És ezzel el is érkeztünk a fényeshét egyik legfőbb, átfogó mozzanatához, amely ismét mutatja, mekkora szerepe van az éneknek a kelet liturgiájában. Ezúttal a zenei forma a tartalom meghatározója is lesz. Mint erről korábban szintén írtam folyóiratunk hasábjain, a *Nyolchangú énektár* a keleti zene gyöngyszeme. Egy-egy hang, échos (ichos) egyszerre zeneileg is meghatározó elem, ti. skála, másrészt megadott dallamminták struktúrája. Itt, Fényeshéten a nyolcad egy-egy napjához egy-egy hang kapcsolódik: magához a vasárnaphoz az első, hétfőhöz a második, és így tovább, ahol egy-egy nap mindig már az azt megelőző estén, a vecsernyével elkezdődik. Sokan mondják, ez a hangokból előálló sorozat talán a Chanuka nyolcnapos fény-liturgiájára emlékeztet, melynek során mindennap eggyel több gyertyát gyújtanak meg. Itt azonban már Krisztus feltámadása, egyetemes megváltása, a világ nyolcadik napjának meghirdetése áll a középpontban.

A *fényeshét megfejtését* tehát az adja, hogy a nyolcad minden további napja ugyanúgy húsvét, mint húsvétvasárnap, a liturgia rendjében csak annyi a változás, hogy mindennap más hang kerül be a változó része közé, ezenkívül már csak a prokimenek változnak, vecsernyén, utrenyén és az eucharisztikus liturgián, s a szentírási olvasmányok a szentmisen. Fényeshét hétfője és keddje kötelező ünnep nálunk, görögöknél, húsvét tehát éppúgy háromnapos, mint karácsony, a Szentháromságra utaló hármasság itt is megmutatkozik. Húsvét-

kor kezdjük el olvasni a János-evangéliumot. Ezt folytatjuk másodnap, negyednap és a többi napon, csak húsvét harmadnapján olvasunk föl olyan szakaszt, amely a húsvéti történetek sorából idéz jelenetet, ez éppen az emmauszi történet. De a húsvét másodnapi körmeneten, és aztán az év további részében vasárnaponként, a reggeli zsolozsmán mindig húsvéti evangéliumok következnek, ez is aláhúzza a vasárnapok húsvéti jellegét. Húsvét másodnapján a körmenet mintegy az apostolok történetét idézi, akik húsvét hajnalán elindultak Krisztus keresésére, az olajkenet (miroválás) és a kenyéradás (antidorosztás, azaz viszontajándék) a húsvéti áldás továbbadásának kifejezői.

A fényeshét többi napja már nem kötelező ünnep, de húsvétvasárnap mintájára mindegyiknek megvan a maga sajátos rendje, ahol, mint mondtam, a hangok is önálló szerephez jutnak. Így a fényeshét valamiképpen magába sűríti az *egész liturgikus évet*, amikoris majd az év egészében valósul meg —főként vasárnaponként— a húsvéti misztérium újra és újraünnepelése és -átélése, pünkösdtől kezdve már nyolchetes ciklusokban, tehát úgy, hogy egy-egy hangot egy-egy hétig éneklünk, szombat estétől kezdődőleg, a szombati liturgiával bezárólag.

Fényeshét egészen különleges több más szempontból is. Az egész héten *uralodik a húsvéti kánon*. Bármilyen szertartást végzünk, legyen az akár még temetés is, minden szertartás lényegében a feltámadási szertartás rövidített változata. A vecsernyék, utrenyék, imaórák mindig a húsvéti tropár háromszoros éneklésével kezdődnek, ez aztán így marad Mennybemenetel ünnepéig. A *pannachida*, a halottas megemlékezés nem más, mint a kánon bevezetője (a tropár, előversékkel), csak a könyörgésekben jelenik meg a „halottas” téma. A *temetés* pedig maga a Damaszkuszi kánon, csak az énekek kicsit más elosztásával, amellettemetési olvasmányok épülnek be a kánonba. A fényesheti temetés igen megdöbbentő, a húsvéti örömelemek miatt is, meg hogy fehér liturgikus öltözékben (!) végezzük a szertartást. De úgy vélem, ennél semmi sem fejezheti ki a keresztény reménységet. A fényesheti temetés oda kiáltja a pusztulás szemébe: „Halál, hol a te győzelmed, halál, hol a te fulánkod?!” (1Kor 15,55)

A fényeshét zárótétele *Tamás-vasárnap*, a nyolcadik napon, ugyanúgy, mint a valóságban is (vö. Jn 20,24–31). A húsvéti liturgia jellegzetességei most is megjelennek, csak a Tamás-történetre való utalások jelentenek változást a tropárban, a sztichirákbán. De hogy mennyire a fényeshét kiteljesedése ez a nap, jelzik azok a népszokások is, amelyeket a „halottak húsvétja” néven foglalhatunk össze. Tamás-vasárnap délutánján a hívek —akár muzsikaszó mellett, mint valami lakodalomra!— kivonulnak a temetőbe, a sírokra húsvéti eledeleket, de mézet, édességeket is helyeznek, amivel utalnak arra, hogy a Föltámadott „sülthalat és lépesmézet” evett az apostolokkal (Lk 24,43), és szinte örömittasan éneklük a húsvéti kánon énekeit, főként a pászka-sztichírakat. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a fényeshét egésze a keleti liturgiában a „feltámadás napjának hajnalfényű előhírnöke” (húsvéti kánon).

Cselényi István Gábor